

Przemysław DĄBROWSKI*
Mariam KHOPERIA**

Parlament Gruzjińskiej Republiki Demokratycznej w latach 1918–1921***

Idea powołania gruzjińskiego parlamentu, jak zauważa m.in. G. Kuca, pojawiła się już pod koniec XII w., w okresie rządów królowej („króla Kartli”)¹ Gruzji Tamary I Wielkiej². Inicjatywa ta wynikała z „dążeń arystokracji gruzjińskiej do ograniczenia bardzo silnej władzy monarszej”³. To wówczas bowiem królewski minister skarbu oraz lider dwunastowiecznej opozycji Kuthlu Arslan przygotował projekt zakładający utworzenie bikameralnej władzy ustawodawczej, w której składzie znaleźliby się także, poza szlachtą, przedstawiciele „wielkich kupców” i „wyższych stanów”⁴. W tym celu właśnie miał być wybudowany w Tyflisie budynek, gdzie „[...] zasiadający będą uchwalali podatki, ich przeznaczenie i rozdział dochodów w państwie», ci też «zasiadający» mieli uchylać wydawanie rozkazów i rozporządzeń, a także do nich miał należeć najwyższy sąd w państwie”⁵.

Zgodnie z założeniami projektu „izba pierwsza” – wyższa, zwana *Darba-zy*⁶, „obradowałyby doraźnie i złożona byłaby z arystokratów oraz «szanow-

* Przemysław Dąbrowski, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, e-mail: przemyslaw.dabrowski@uwm.edu.pl.

** Mariam Khoperia, Uniwersytet Państwowy im. Ivane Javakhsishvili w Tbilisi, e-mail: mariam.khoperia@yahoo.fr.

*** Wkład autorów w napisanie niniejszego artykułu jest „równocenny”.

¹ Zob.: W.E.D. Allen, *A history of the Georgian people. From the beginning down to the Russian conquest in the nineteenth century*, London 1971, s. 103; R. Metreveli, *The Golden Age. Georgia from the 11th century to the first quarter of the 13th century*, Tbilisi 2010, s. 131, 134.

² G. Kuca, *Parlament Gruzji*, Warszawa 2010, s. 5.

³ Cyt. za: B. Chedia, *Constitutional reform in Georgia as a result of its political instability*, „Central Asia and the Caucasus” 2011, t. 12, nr 2, s. 63, <http://cyberleninka.ru/article/n/constitutional-reform-in-georgia-as-a-result-of-its-political-instability> (4.08.2015); D. Losaberidze, *The problem of nationalism in Georgia*, s. 4, <http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/losaberi.pdf> (13.08.2015).

⁴ B. Chedia, *op. cit.*, s. 64; G. Kuca, *op. cit.*, s. 5; N. Asatiani, O. Janelidze, *History of Georgia. From ancient times to the present day*, Tbilisi 2009, s. 91; S. Meskhia, *The internal political situation and the official order in Georgia in XII century*, Tbilisi 1972, s. 53.

⁵ Cyt. za: J. Kawtaradze, *Gruzja w zarysie historycznym*, przedm. M. Handelsman, Warszawa 1929, s. 37.

⁶ D. Losaberidze, *op. cit.*, s. 4; J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 37; R. Metreveli, *op. cit.*, s. 135; I. Javakhsishvili, *Selected works in twelve volumes*, t. 7, Tbilisi 1984, s. 179, 181, 182, 183; I. Surguladze, *Monuments of the Georgian law. Order of the royal court*, Tbilisi 1970, s. 21. Od końca XI w.

nych obywateli»”. Do jej zasadniczych kompetencji należałoby „przyjmowanie aktów związanych z całym państwem”, obowiązujących także króla. Deputowani „izby drugiej” – niższej, *Karavi*⁷ – mieli się z kolei spotykać między „sesjami izby pierwszej”. Decydowali o „pozostałych sprawach”, nieprzewidzianych dla „izby pierwszej”⁸. *Karavi* miała także powoływać i odwoływać urzędników, karać ich i stosować wobec nich prawo łaski. Posiadała pełnię władzy ustawodawczej, stąd też często była nazywana Parlamentem⁹. Każda uchwała byłaby wprowadzana w życie przez monarchę reprezentującego władzę wykonawczą, który nie uczestniczyłby jednak w posiedzeniach obydwu izb¹⁰. Po aresztowaniu Kuthlu Arslana reforma ta, z uwagi na wciąż „silną pozycję rojalistów, zabiegających o zwiększenie zakresu władzy monarszej, nie weszła jednak w życie”¹¹. Jednakże, jak pisze Kawtaradze, znaczenia nabrała *Darbazy*. To w niej właśnie zaczęto decydować o wszystkich ważnych dla państwa kwestiach. Swoją inicjatywą monarcha rozpoczynał drogę legislacyjną. Po przyjęciu przez *Darbazy* aktu prawnego, król mógł zdecydować o jego odrzuceniu lub wprowadzeniu w życie¹².

W 1801 r. Gruzja została przyłączona do Cesarstwa Rosyjskiego¹³. Tym samym wszelkie inicjatywy związane ze stworzeniem nawet namiastki „ciała przedstawicielskiego” tymczasowo stały się nieosiągalne¹⁴. Po powołaniu do życia w grudniu 1905 r. niższej izby parlamentu rosyjskiego – Dumy Państwowej, w latach 1906–1917 w jej składzie znaleźli się także deputowani z *Sakartwelo*¹⁵.

W okresie I wojny światowej, tuż po rewolucji lutowej w Rosji, została wyłoniła konwencja (zwana Radą Narodową Gruzji) pod przewodnictwem socjalde-

do XVIII stulecia istniała specjalna rada doradcza – „królewska *darbazy*” (określenie *darbazy* pochodzi od perskiego słowa *darvazeh*, co oznaczało „drzwi domu lub bramy”; w języku gruzińskim natomiast jest to „pałac gubernatora”, „pałac królewski” lub „rada królewska”). Do jej składu, jak pisze J. Kawtaradze, wchodziła *didebuly* (*darbazoba*): urzędnicy i szlachta, a także *darbazy jerni* (radcowie z głosem doradczym): urzędnicy (m.in. ministrowie, wyżsi urzędnicy) oraz osoby „niezależne (duchowieństwo, „wielcy kupcy”, reprezentanci „wyższych stanów”). Jej uprawnienia stopniowo się poszerzały. *Darbazy* posiadała m.in. prawo do wydawania aktów prawnych wraz z królem, które go jednak nie obowiązywały. Ponadto stanowiła najwyższy trybunał sprawiedliwości, decydowała o stanie wojny i pokoju, powoływała najwyższych urzędników państwowych. Istniały dwie reguły określające funkcjonowanie *darbazoba*, wielka i mała. To król decydował o zwoływaniu *darbazoba*, a także przewodniczył jej posiedzeniom. Co do zasady tzw. mała *darbazoba* miała charakter ciała doradczego w sprawach finansowych (król zasiadał w niej na „połączanym tronie”), zaś wielka rozstrzygała o sprawach najważniejszych dla państwa.

⁷ M. Wacznadze, W. Guruli, M. Bahtadzje, *Istoriya Gruzii. S drevniejszych wremien do 1801 goda*, Tbilisi 2014, s. 95.

⁸ G. Kuca, *op. cit.*, s. 5; B. Chedia, *op. cit.*, s. 64; J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 37.

⁹ N. Asatiani, O. Janelidze, *op. cit.*, s. 91; K. Shengelia, *History of Georgia. From the ancient through the modern times*, Tbilisi 2011, s. 93.

¹⁰ J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 37.

¹¹ G. Kuca, *op. cit.*, s. 5; B. Chedia, *op. cit.*, s. 64; K. Shengelia, *op. cit.*, s. 93.

¹² J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 38.

¹³ *Ibidem*, s. 98.

¹⁴ A. Demetrashvili, *Chronicles of constitutionalism in Georgia*, „Law & Justice Review” 2010, vol. 1, No. 1/IX, s. 4, <http://www.taa.gov.tr/dosya/dergiler/lj1/files/assets/basic-html/toc.html> (15.08.2015).

¹⁵ G. Kuca, *op. cit.*, s. 5; J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 134. W I Dumie było 8 deputowanych, w III i IV – 3.

mokraty Noe Zhordania. Stanowiła ona reprezentację organizacji publicznych oraz wszystkich ugrupowań politycznych Gruzji, z wyjątkiem przedstawicieli bolszewików. Bez większych zastrzeżeń przyjęto deklarację zapowiadającą ogłoszenie w przyszłości aktu niepodległości Gruzji¹⁶. Taką samą rezolucję podjęto w trakcie pierwszego spotkania odbytego w Tbilisi w lutym 1917 r., poświęconego przyszłości Gruzji. Jego organizatorem był „wybitny gruziński naukowiec i filantrop” Mikhako Tsereteli. Udział brali także: David Vachnadze, Ioseb Gegevanishvili, Noe Zhordania, Evgeni Gegechkori oraz Meliton Kartsivadze¹⁷.

Po rosyjskiej rewolucji październikowej 15 listopada 1917 r. utworzono funkcjonujący na prawach „tymczasowego rządu” lokalnego Komisariat Kraju Zakaukaskiego, który był wymierzony przeciwko bolszewikom¹⁸. Tworzyli go reprezentanci z Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu, a na jego czele stanął Eugeni Gegechkori¹⁹. Jednocześnie 10 (23) lutego 1918 r. powołano do życia Sejm Zakaukaski złożony ze 115 deputowanych, którego przewodniczącym został socjaldemokrata gruziński Nikolay Chkheidze²⁰. Jedną z pierwszych decyzji Sejmu było przyjęcie uchwały o ustanowieniu 9 (22) kwietnia 1918 r. niezależnej Zakaukaskiej Federacyjnej Republiki Demokratycznej, ogłoszono jej niepodległość oraz powołano nowy rząd Akakiego Chkhenkeliego²¹.

Jednak po miesiącu i czterech dniach, w wyniku wewnętrznych konfliktów pomiędzy narodowościami wchodzącymi w skład federacji, Gruzja wystąpiła ze sprzymierzenia, tworząc 26 maja 1918 r. Demokratyczną Republikę Gruzji²². Tego samego dnia o godzinie 17.10 Rada Narodowa Gruzji ogłosiła również w Tyflisie, po 117 latach, Akt Niepodległości nowo powstałego państwa. Autorem deklaracji był Zurab Avalishvili²³.

Akt Niepodległości zawierał szereg demokratycznych postanowień. Na samym wstępie podkreślono, że Gruzja od wieków istniała jako „wolne i niezależne” państwo. W celu oparcia się zewnętrznym wrogom, należało uzyskać

¹⁶ G. Papuashvili, *A retrospective on the 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia*, „International & National Security Law” 2012, vol. 13, No. 1/III, s. 100, <http://www.fed-soc.org/publications/detail/a-retrospective-on-the-1921-constitution-of-the-democratic-republic-of-georgia> (4.08.2015).

¹⁷ L.Z. Urushadze, *Democratic Republic of Georgia (1918–1921)*, <https://archive.org/stream/DemocraticRepublicOfGeorgia1918-1921/DRG#page/n0/mode/2up> (16.08.2015). Drugie spotkanie poświęcone tej samej kwestii miało miejsce w Batumi 22 maja 1918 r. Inicjatorem był Z. Avalishvili. Ponadto obecni byli też: N. Zhordania, A. Chkhenkeli, N. Nikoladze i P. Surguladze.

¹⁸ G. Kuca, *op. cit.*, s. 6; G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years*, „European Public Law” 2012, vol. 18, No. 2/VI, s. 326; J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 139.

¹⁹ L.Z. Urushadze, *op. cit.*; A. Furier, *Droga Gruzji do niepodległości*, Poznań 2000, s. 89.

²⁰ J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 140; zob. też: G. Kuca, *op. cit.*, s. 5, 6; G. Papuashvili, *The 1921 constitution...*, s. 326; D. Losaberidze, *op. cit.*, s. 5, którzy podają liczbę 95 deputowanych.

²¹ J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 142; G. Kuca, *op. cit.*, s. 6; G. Papuashvili, *The 1921 constitution...*, s. 326.

²² G. Kuca, *op. cit.*, s. 6; G. Papuashvili, *The 1921 constitution...*, s. 327.

²³ L.Z. Urushadze, *op. cit.*; Z. Anchabadze, *European Georgia (Ethnogeopolitics in Caucasus and ethnogenetical history of Europe)*, Tbilisi 2014, s. 169.

niezależność polityczną oraz stworzyć solidny fundament dla swobodnego rozwoju i zachowania suwerenności²⁴. Akt Niepodległości liczył 7 punktów. Gruzja w konfliktach międzynarodowych miała zachować wieczystą neutralność. Głównym celem państwa było nawiązanie przyjaznych stosunków z członkami międzynarodowej wspólnoty, w tym szczególnie z sąsiadującymi państwami i narodami. Nacje zamieszkujące terytorium Gruzji miały mieć stworzone sprzyjające warunki dla swojego rozwoju²⁵. Akt przyznawał każdemu obywatelowi demokratycznej republiki równe „prawa obywatelskie i polityczne, bez względu na narodowość, wyznanie religijne, płeć” i miejsce w stratyfikacji społecznej²⁶. Ostatni z artykułów aktu stanowił, że przed zwołaniem Zgromadzenia Konstytucyjnego²⁷ obowiązek opracowywania „zasad wspólnych” dla całej republiki spoczywał na Radzie Narodowej Gruzji posiadającej „uprawnienia prawodawcze”²⁸. Jej skład miał być uzupełniony również o reprezentantów mniejszości narodowych²⁹. Przed nią odpowiadał Rząd Tymczasowy³⁰. Dlatego też jesienią 1919 r. Rada Narodowa Gruzji stała się tymczasowym parlamentem Gruzji, złożonym ze 113 osób³¹.

Utworzono też prowizoryczny rząd złożony z: socjaldemokratów, narodowych demokratów gruzińskich, socjalistów-federalistów oraz socjalistów-rewolucjonistów³². Jego premierem oraz ministrem spraw wewnętrznych został Noe Ramiszwili³³. Zmiana na stanowisku premiera miała miejsce w drugiej połowie 1918 r. Został nim Noe Zhordania³⁴.

²⁴ *Act of Independence of Georgia*, [w:] *The 1921 Constitution of the Democratic Republic of Georgia*, Batumi 2012, s. 31.

²⁵ *Ibidem*, s. 32.

²⁶ *Ibidem*; G. Kuca, *op. cit.*, s. 6; A. Furier, *op. cit.*, s. 95.

²⁷ G. Papuashvili, *A retrospective...*, s. 100.

²⁸ G. Papuashvili, *The 1921 constitution...*, s. 327; Matsaberidze M., *The Democratic Republic of Georgia (1918–21) and the search for the Georgian model of democracy*, [w:] *The making of modern Georgia, 1918–2012: The first Georgian republic and its successors*, ed. S.F. Jones, New York 2014, s. 143.

²⁹ A. Furier, *op. cit.*, s. 94.

³⁰ *Akt niepodległości Gruzji*, „Pro Patria. Ku uczczeniu piątej rocznicy ogłoszenia niepodległości Gruzji”, Tyflis 1918 / Warszawa 1923 z 26 V, s. 2.

³¹ J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 145; G. Kuca, M. Grzybowski, *System konstytucyjny Gruzji*, Warszawa 2012, s. 10.

³² L.Z. Urushadze, *op. cit.*

³³ G. Kuca, *op. cit.*, s. 6; G. Papuashvili, *A retrospective...*, s. 100; *idem*, *The 1921 constitution...*, s. 327; G. Kuca, M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 10; N. Asatiani, O. Janelidze, *op. cit.*, s. 300. Jak podają N. Asatiani i O. Janelidze, w składzie rządu znaleźli się także: Grigol Giorgadze – minister obrony, Akaki Chkhenkeli – minister spraw zagranicznych, Noe Khomeriki – minister rolnictwa, Giorgi Zhuruli – minister finansów, handlu i przemysłu, Giorgi Laskhishvili – minister edukacji, Shalva Meskhishvili – minister sprawiedliwości oraz Ivane Lortkipanidze – minister dróg.

³⁴ L.Z. Urushadze, *op. cit.*; A. Furier, *op. cit.*, s. 101; Ch. King, *Widmo wolności. Historia Kaukazu*, tł. A. Czwojdrak, Kraków 2010, s. 143; V. Silogava, K. Shengelia, *History of Georgia. From the ancient times through the „Rose Revolution”*, Tbilisi 2007, s. 220. Jak podaje m.in. A. Furier, „[...] ministrem spraw zagranicznych i wicepremierem został Eugeni Gegeczkori, sprawami wojskowymi i oświatą miał kierować Noe Ramiszwili, handlem, przemysłem i finansami – Konstantin Kandelaki, a rolnictwem i resortem pracy – Noe Chomeriki”. Por. N. Asatiani, O. Janelidze, *op. cit.*, s. 300.

Zgromadzenie Konstytucyjne (Sejm Ustawodawczy)³⁵ złożone ze 130 deputowanych zostało wyłonione w wyborach przeprowadzonych w dniach od 14 do 16 lutego 1919 r. Ordynacja wyborcza przyjęta przez Radę Narodową Gruzji 22 listopada 1918 r. przewidywała demokratyczne, bezpośrednie, powszechne, proporcjonalne, tajne i równe wybory³⁶. W głosowaniu mogły uczestniczyć także kobiety, zaś czynne prawo wyborcze przysługiwało osobom, które ukończyły 20. rok życia. Łącznie było to 505 tys. osób³⁷. W całym kraju powołano komisje wyborcze, ustanowiono podział na okręgi wyborcze, określono zasady sporządzania list wyborców oraz warunki wpisywania się na nie³⁸. Ostatecznie aż 109 miejsc w Zgromadzeniu przypadło socjaldemokratom gruzińskim. Pozostałych 21 mandatów zdobyli: narodowi demokraci gruzińscy³⁹, socjaliści-federaliści oraz socjaliści-rewolucjoniści (eserowcy – 4 mandaty)⁴⁰. Warto wspomnieć również, że w przeprowadzonych w dniach od 10 do 12 sierpnia 1919 r. dodatkowych wyborach liczba socjaldemokratów spadła do 102⁴¹.

Zgromadzenie po raz pierwszy zebrało się w środę 12 marca 1919 r. w Białej Sali „Dworca” w Tbilisi⁴². Jego przewodniczącym (marszałkiem) został Nikolay Chkheidze, zaś pierwszym wiceprzewodniczącym (wicemarszałkiem) Ekvtime Takaishvili, drugim Alexandre Lomtaidze, a trzecim Simon Mdiwani⁴³. Jak podkreśla G. Papuashvili, lutowe wybory były „jednymi z najbardziej demokratycznych przeprowadzonych w ówczesnej Europie. Utrwały bowiem system rządów parlamentarnych w Gruzji”⁴⁴. Ponadto, z uwagi na zwycięstwo socjaldemokratów, nowy rząd N. Zhordania był „pierwszym w Europie i na świecie rządem socjaldemokratycznym”⁴⁵.

³⁵ J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 150.

³⁶ G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after 90 years*, [w:] *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia*, Batumi 2012, s. 20.

³⁷ Idem, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years...*, s. 328, 329; G. Kuca, *op. cit.*, s. 6.

³⁸ *არჩევნების შესახებ*, „საქართველოს რესპუბლიკა”, თბილისი, 12 II 1919, nr 34, s. 4.

³⁹ *სია წომერი 2 საქართველოს ნაციონალ-დემოკრატები*, „საქართველო”, თბილისი, 9 II 1919, nr 31, s. 4.

⁴⁰ G. Kuca, *op. cit.*, s. 6; *პირველი სხდომა*, „საქართველო”, თბილისი, 14 III 1919, nr 57, s. 2.

⁴¹ M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 142; *მოქალაქენო!*, „საქართველო”, თბილისი, 12 VIII 1919, nr 171, s. 2. Do Zgromadzenia Konstytucyjnego dołączyli delegaci z Gruzjińskiej Partii Narodowej i Armeńskiej Partii Rewolucyjno-Federacyjnej.

⁴² J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 150; zob.: *პალატის არჩევნები*, „საქართველო”, თბილისი, 12 III 1919, nr 56, s. 1; *საქართველოს პარლამენტის განცხადება*, „საქართველოს რესპუბლიკა”, თბილისი, 11 III 1919, nr 56, s. 2.

⁴³ J. Kawtaradze, *op. cit.*, s. 150; L.Z. Urushadze, *op. cit.*

⁴⁴ G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years...*, s. 328; zob. I. Khaindrava *et al.*, *Distribution of state power between the central and local levels*, [w:] *Constitutional/political reform process in Georgia, in Armenia and Azerbaijan: Political elite and voices of the people*, Tbilisi 2005, s. 31, http://www.idea.int/publications/cprp_georgia/upload/DCMEnglishDraft.pdf (14.08.2015).

⁴⁵ Cyt. za: G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years...*, s. 328; მთავრობა, „საქართველო”, თბილისი, 13 III 1919, nr 57, s. 2. W skład nowego rządu N. Zhordania weszli: Noe Ramiszwili – minister spraw wewnętrznych, Evgeni Gegechkori – minister spraw zewnętrznych, minister szkolnictwa Giorgi Laschishvili (jego za-

Zgromadzenie Konstytucyjne uchwaliło 126 ustaw⁴⁶. Tym samym obowiązywały m.in. akty uznające własność prywatną, stwarzające dogodne warunki dla inwestorów zagranicznych, dotyczące polityki fiskalnej, handlu i produkcji krajowej⁴⁷. Jak stwierdza A. Furier, to właśnie w tym zakresie zdecydowano się m.in. na wyemitowanie obligacji państwowych – „rubli gruzińskich”⁴⁸.

Wprowadzono również reformę rolną, co wydawało się niezwykle istotne z uwagi na fakt, jak zauważał T. Szpotański, że „[...] ustrój społeczny Gruzji oparty był dawniej na zasadach feudalnych. Ziemia należała do książęcych rodzin gruzińskich, którzy rządili nią w charakterze władców, korzystając z różnych przywilejów i prawa w stosunku do poddanych”⁴⁹. Tym samym, jak dodaje Furier, zniesiono dawne przywileje szlacheckie oraz skonfiskowano „dobra państwowe, kościelne i wielkiej własności” celem przekazania ich chłopom małorolnym i bezrolnym. Stąd też utworzono specjalny „fundusz ziemi”, w którym znalazło się ok. 4 mln hektarów ziemi⁵⁰. Furier pisał dalej, że: „Szlachta gruzińska oddała na rzecz narodu swoją własność korporacyjną [...]. Ziemie skarbu rosyjskiego, rodziny carskiej i Kościoła przejęto bez odszkodowania. Szlachcie pozostawiono od 8 do 15 ha i zdecydowano, że chłopci będą otrzymywali ziemię bezpłatnie, ponosząc jedynie tzw. koszty manipulacyjne”⁵¹.

Dokonano zmian w sądownictwie, ustanawiając senat, sądy przysięgłych oraz wprowadzając tryb wyboru niższych sędziów przez samorządy lokalne⁵². Posiedzenia sądów były jawne i odbywały się w języku gruzińskim, ponadto zezwolono na pełnomocnika procesowego, utworzono też specjalne sądy wojskowe⁵³.

Uregulowano kwestie wyborów do parlamentu i samorządu lokalnego, obywatelstwa, gruzińskich linii kolejowych oraz przyjęto rozwiązania polityczne i administracyjne dla mniejszości etnicznych i narodowych⁵⁴. Przyjęto akty prawne dotyczące flagi, sztandaru, herbu i hymnu⁵⁵ Gruzji⁵⁶.

stępcą został Alexandr Mdiwani), minister sprawiedliwości Szalwa Ramishvili oraz Pilipe Gogiczaishvili – kontroler państwowy.

⁴⁶ D. Losaberidze, *op. cit.*, s. 5.

⁴⁷ G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years...*, s. 328; G. Kuca, *op. cit.*, s. 6; D. Losaberidze, *op. cit.*, s. 5–6.

⁴⁸ A. Furier, *op. cit.*, s. 103.

⁴⁹ T. Szpotański, *Gruzja*, Warszawa 1924, s. 11.

⁵⁰ A. Furier, *op. cit.*, s. 103.

⁵¹ *Ibidem*, s. 103.

⁵² G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years...*, s. 328; G. Kuca, *op. cit.*, s. 6; D. Losaberidze, *op. cit.*, s. 5–6.

⁵³ A. Furier, *op. cit.*, s. 101.

⁵⁴ G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years...*, s. 328; G. Kuca, *op. cit.*, s. 6; D. Losaberidze, *op. cit.*, s. 5–6.

⁵⁵ *Hymn*, „Pro Patria. Ku uczczeniu piątej rocznicy ogłoszenia niepodległości Gruzji”, Tyflis 1918 / Warszawa 1923 z 26 V, s. 1; gruziński hymn brzmiał: „Niech żyje błogosławiona / Ojczyzna nasza – Iberja! / Kraj najpiękniejszy w Wszechświecie – ziemi korona, / Cel życia, które wyśniły dusze misterja. / Niech żyją braterskie dłonie, / Niech żyje spójnia miłości, / Niech szczęście lud nas owionie, / Niech radość wśród nas zagości! / Niech wyzwolenia pęd prężny / Wolności sięgnie wawrzynów! / Niech żyje duchem potężny, / Przesławny Naród Gruzinów!”.

⁵⁶ *თვითღალური განყოფილება*, „საქართველოს რესპუბლიკა”, თბილისი, 7 I 1919, nr 5, s. 1.

W zakresie edukacji narodowej natomiast zagwarantowano dzieciom bezpłatną i obowiązkową naukę do 14. roku życia. Jak podaje Furier, utworzono szkolnictwo szczebla niższego (podstawowego), średniego, półwyższego oraz wyższego⁵⁷. W szkołach uczono w języku gruzińskim, położono także duży nacisk na poznanie historii Gruzji⁵⁸. Tworzono również kształcące uniwersytety ludowe, biblioteki oraz czytelnie. Kontynuowano także, rozpoczęte już na początku XIX w., prace nad utworzeniem w Gruzji pierwszego uniwersytetu. Trudu tego podjął się profesor Ivane Javakhishvili, który w tym celu na początku XX w. rozpoczął prace nad zorganizowaniem Towarzystwa Uniwersytetu Gruzjińskiego. Pierwsze spotkanie założycieli pod przewodnictwem Ekvtime Takashvili miało miejsce 12 maja 1917 r. w mieszkaniu Petra Melikishvili⁵⁹. Profesor Javakhishvili przygotował statut dla pierwszego w Gruzji uniwersytetu⁶⁰, a pod koniec 1917 r. udało się utworzyć tylko Wydział Filozofii. Pierwszym rektorem otwartego 8 (26) stycznia 1918 r. uniwersytetu został P. Melikishvili⁶¹.

Duże zmiany wprowadzono w prawie pracy. Jak podaje Furier, tydzień pracy wynosił 48 godzin. Pełnego zatrudnienia nie mogły podjąć dzieci poniżej 18. roku życia, zaś osoby pomiędzy 16. a 18. rokiem życia mogły pracować jedynie 6 godzin w ciągu dnia⁶². Szczególnej ochronie prawnej podlegały kobiety. Utworzono inspekcję pracy, zezwolono także na funkcjonowanie związków zawodowych⁶³. Jeżeli chodzi o reformy w zakresie obrony narodowej, mężczyźni, którzy ukończyli 21. rok życia, podlegali powszechnemu obowiązkowi służby wojskowej, zaś między 18. a 21. rokiem życia mogli zostać „ochotnikami”⁶⁴. Jak dodaje Furier, „[...] służba w kawalerii i piechocie miała trwać 16 miesięcy, a w oddziałach artylerii i saperów 20 miesięcy”⁶⁵.

Jednakże najważniejszym celem Zgromadzenia Konstytucyjnego było opracowanie projektu, a następnie przyjęcie pierwszej demokratycznej konstytucji. Miało to służyć, jak podaje G. Papuashvili, „usprawnieniu wewnętrznego systemu prawno-politycznego, a także stworzeniu podstaw dla czynnej reprezentacji Gruzji na arenie międzynarodowej”⁶⁶. Prace zostały rozpoczęte jeszcze przez Radę Narodową Gruzji, która 6 czerwca 1918 r. powołała do życia Komisję Konstytucyjną złożoną z przedstawicieli różnych ugrupowań pod przewodnictwem socjaldemokraty S. Japaridze⁶⁷. Funkcjonowała ona do 8 marca

⁵⁷ T. Szpotański, *op. cit.*, s. 11; A. Furier, *op. cit.*, s. 103.

⁵⁸ A. Furier, *op. cit.*, s. 103.

⁵⁹ *History of the University*, <https://www.tsu.ge/en/about/history/> (3.10.2015).

⁶⁰ A. Furier, *op. cit.*, s. 104.

⁶¹ *Universitas*, Tbilisi 2014, s. 31, 41.

⁶² A. Furier, *op. cit.*, s. 101, 102.

⁶³ *Ibidem*, s. 102.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 102–103.

⁶⁶ G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years...*, s. 329.

⁶⁷ *Ibidem*; M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 143.

1919 r.⁶⁸ Po wyłonieniu składu Zgromadzenia Konstytucyjnego natomiast, 18 marca 1919 r., utworzono nową Komisję Konstytucyjną, której skład tworzyli reprezentanci różnych partii (nazywani „ojcami-założycielami”)⁶⁹, a jej większość, co zrozumiale, stanowili socjaldemokraci. W jej szeregach, uwzględniając zmiany w składzie, znaleźli się: Razhden Arsenidze – przewodniczący Komisji, którego po objęciu funkcji ministra sprawiedliwości 4 lutego 1920 r. zastąpił jeden z członków Komisji Pavle Sakqvarelidze, a ponadto: Sergi Japaridze, Noe Jordania, Levan Natadze, K. Andronikashvili, R. Chikhladze, Mikheil Rusia, Samson Dadiani, G. Paghava, P. Tsulaia, S. Kedia, Giorgi Gvazava, Ioseb Baratashvili, G. Laskhishvili, Ioseb Gobechia, G. Veshapeli i T. Avestisian⁷⁰. Ponadto Giorgi Naneishvili i Konstantine Mikeladze zostali zaproszeni jako eksperci. Komisja rozpoczęła swoją pracę od początku, nie uwzględniając dorobku wypracowanego przez Komisję Konstytucyjną Rady Narodowej Gruzji. Dodatkowo członkowie Komisji nie uczęszczali regularnie na posiedzenia, co bez wątpienia hamowało jej działalność. Dlatego też w styczniu 1920 r. socjaldemokraci ze Zgromadzenia Konstytucyjnego zażądali od Komisji Konstytucyjnej, aby ta przyspieszyła swoje prace⁷¹.

Jak zauważa G. Papuashvili, osoby wchodzące w skład Komisji Konstytucyjnej posiadały ogromne doświadczenie naukowe i znajomość zasad konstytucyjnych przyjętych w innych państwach Europy i świata. Dzięki temu bez wątpienia duży wpływ na ostateczny kształt gruzińskiej ustawy zasadniczej wywarły konstytucje: szwajcarska z 1874 r., belgijska z 1831 r., Stanów Zjednoczonych Ameryki z 1789 r., niemiecka z 1919 r., czechosłowacka z 1920 r. oraz III Republiki Francuskiej z 1875 r.⁷² Niektóre artykuły powyższych ustaw zasadniczych były jedynie „cytowane”, a inne nawet „zapożyczone bezpośrednio”⁷³. Jak zauważa A. Demetrashvili, świadczyło to o „próbie połączenia światowych rozwiązań konstytucyjnych z gruzińskim porządkiem krajowym”⁷⁴.

Komisja Konstytucyjna ostatecznie projekt konstytucji przygotowała pod koniec maja 1920 r., a prezydium Zgromadzenia Konstytucyjnego otrzymało go 8 czerwca⁷⁵. Szczegółowa i formalna dyskusja w Zgromadzeniu zaś rozpoczęła się 24 listopada 1920 r.⁷⁶ Mimo tego, że socjaldemokraci posiadali większość w Zgromadzeniu, zabrać głos i zgłosić swoje uwagi mogli deputowani każdego

⁶⁸ M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 143.

⁶⁹ A. Demetrashvili, *op. cit.*, s. 6.

⁷⁰ G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years...*, s. 329, 330; M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 143.

⁷¹ M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 143.

⁷² G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years...*, s. 330. Konstytucje te zostały przetłumaczone na język gruziński i były publikowane w latach 1919–1920 na łamach gruzińskiej prasy.

⁷³ M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 144.

⁷⁴ A. Demetrashvili, *op. cit.*, s. 6.

⁷⁵ M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 143.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 144; G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years...*, s. 330.

ugrupowania⁷⁷. Oficjalny tekst konstytucji Zgromadzenie Konstytucyjne przyjęło jednomyślnie 21 lutego 1921 r., gdy na przedmieściach Tbilisi toczyły się już walki z Armią Czerwoną⁷⁸. Warto wskazać także, że „Zgromadzenie Konstytucyjne przedyskutowało każdy artykuł, lecz całościowa wersja wciąż wymagała doprecyzowania”⁷⁹. Pierwsza publikacja ustawy zasadniczej, ze wszystkimi podpisami członków Zgromadzenia Konstytucyjnego, miała miejsce w Batumi pod koniec lutego lub na początku marca 1921 r., już po przeniesieniu się władz gruzińskich⁸⁰. Należy zauważyć, że konstytucja nigdy nie weszła w życie. Gdyby nie agresja ze strony Rosji sowieckiej, „byłaby zatwierdzona na oficjalnej sesji Zgromadzenia Konstytucyjnego w dniu 12 marca 1921 r. W tym samym roku zostałyby przeprowadzone również wybory do parlamentu”⁸¹.

Pierwsza konstytucja gruzińska składała się ze 149 artykułów. Na mocy art. 1. Gruzja miała być państwem wolnym, niepodległym i niepodzielnym⁸². Władza wykonawcza należała do Rządu Republiki, a ustawodawcza do parlamentu złożonego tylko z jednej izby. Zastanawiając się nad przyczynami rezygnacji z dwuizbowości, M. Matsaberidze zauważył m.in., że „obydwie izby byłyby wybierane na podstawie tego samego prawa wyborczego, przewidującego identyczne przymiotniki wyborcze”. To z kolei w jego opinii „[...] mogłoby doprowadzić do sytuacji, że jedna partia uzyskałaby większość w obydwu izbach”. Ponadto, dodawał Matsaberidze, „[...] wyższa izba mogłaby, korzystając ze swoich uprawnień, przedłużać proces legislacyjny, co destabilizowałoby mechanizmy państwowe”⁸³.

Do składu parlamentu wchodziło 130 deputowanych, wybieranych na podstawie ordynacji wyborczej na okres 3 lat w powszechnych, równych, bezpośrednich, tajnych i proporcjonalnych wyborach. Czynne prawo wyborcze przysługiwało każdemu obywatelowi, bez względu na płeć, posiadającemu pełnię praw publicznych, który w dniu głosowania ukończył 20. rok życia⁸⁴. Członkowie parlamentu korzystali z immunitetu materialnego, a więc nie mogli być pociągnięci do odpowiedzialności w trakcie sprawowania mandatu za opinie wygłaszane w ramach piastowanego urzędu. Przysługiwał im także immunitet formalny. Tym samym byli nienaruszalni, co oznaczało, że nie mogli być aresztowani bez zgody parlamentu. W razie schwytania deputowanego na gorącym uczynku należało zawiadomić parlament, który mógł postanowić o jego natychmiastowym zwolnieniu⁸⁵.

⁷⁷ M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 144.

⁷⁸ *Ibidem*; G. Papuashvili, *A retrospective...*, s. 101.

⁷⁹ Cyt. za: M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 144.

⁸⁰ G. Papuashvili, *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years...*, s. 330.

⁸¹ Cyt. za: M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 143; G. Papuashvili, *A retrospective...*, s. 101.

⁸² *Constitution of Georgia adopted by the Constituent Assembly, February 21, 1921*, art. 1, 6, <https://matiane.wordpress.com/2012/09/04/constitution-of-georgia-1921/> (5.08.2015).

⁸³ M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 159.

⁸⁴ *Constitution of Georgia...*, art. 46, 47.

⁸⁵ *Ibidem*, art. 48.

Parlamentarzysta mógł także odmówić składania zeznań jako świadek co do faktów związanych z wykonywanym mandatu. Z tego uprawnienia mógł skorzystać też po upływie kadencji⁸⁶. Członkowie parlamentu mieli również otrzymywać za swoją pracę wynagrodzenie⁸⁷. Warto wskazać, że parlament sam decydował o ważności wyborów swoich członków oraz rozstrzygał o wszystkich sprawach w stosunku do nich⁸⁸.

Sesje parlamentu miały być jawne, jednakże po przyjęciu „specjalnej decyzji” całość lub część posiedzenia mogła się odbywać za zamkniętymi drzwiami. Roczne sesje parlamentu rozpoczynały się w pierwszą niedzielę listopada⁸⁹. Wszystkie decyzje zapadały zwykłą większością głosów, przy obecności co najmniej połowy wymaganej liczby członków, chyba że obowiązujące przepisy przewidywały zastosowanie innego stosunku głosów⁹⁰. Parlament mógł sam zawiesić swoją działalność⁹¹. Inicjatywa ustawodawcza należała do każdego członka parlamentu oraz grupy 5000 wyborców⁹².

Do najważniejszej kompetencji parlamentu, działającego na podstawie i w granicach prawa, miało należeć wykonywanie, w zakresie określonym przez konstytucję, władzy suwerennej należącej do całego narodu⁹³. Ponadto zajmował się legislacją, decydował o podziale administracyjnym państwa, rozpatrywał zmiany granic autonomicznych regionów⁹⁴, głosował nad ustawami, rozporządzeniami i decyzjami⁹⁵, sprawował zwierzchnictwo nad armią Republiki i ogólnie nad całymi siłami zbrojnymi, a także wyrażał zgodę na mobilizację armii zarządzoną przez rząd powyżej 21 dni oraz ustalał co roku pobór rekrutów. Wypowiadał wojny, ratyfikował traktaty pokojowe, handlowe i inne umowy międzynarodowe, decydował o ogłoszeniu amnestii, co roku zatwierdzał budżet przedłożony przez rząd⁹⁶. Postanawiał o zaciągnięciu wewnętrznych lub zagranicznych pożyczek, powoływał konstytucyjnych urzędników, sprawował ogólną kontrolę nad władzą wykonawczą⁹⁷. Zarządzał referendum ogólnokrajowe (na wnioski podpisane przez 30 tys. wyborców)⁹⁸. Parlament miał prawo kierowania interpelacji i pytań do rządu, a także tworzenia specjalnych komisji śledczych⁹⁹. Ponadto co roku wybierał swoje biuro¹⁰⁰. Wyłaniał też na czas

⁸⁶ *Ibidem*, art. 49.

⁸⁷ *Ibidem*, art. 50.

⁸⁸ *Ibidem*, art. 56.

⁸⁹ *Ibidem*, art. 55, 61.

⁹⁰ *Ibidem*, art. 57, 58.

⁹¹ *Ibidem*, art. 62.

⁹² *Ibidem*, art. 63.

⁹³ *Ibidem*, art. 52.

⁹⁴ *Ibidem*, art. 7, 54, 107; M. Matsaberidze, *op. cit.*, s. 145, 153. Były trzy takie regiony: gruzińskie Musulmane (dystrykt Batumi), Abchazja (dystrykt Soukhoum) i Zakhatala (dystrykt Zakhatala).

⁹⁵ *Constitution of Georgia...*, art. 53.

⁹⁶ *Ibidem*, art. 72, 88, 89, 97.

⁹⁷ *Ibidem*, art. 54, 72, 87.

⁹⁸ *Ibidem*, art. 64.

⁹⁹ *Ibidem*, art. 59.

¹⁰⁰ *Ibidem*, art. 65.

określony sędziów Sądu Najwyższego Gruzji¹⁰¹, kontrolera państwa w randze ministra stanu (odpowiedzialnego przed parlamentem)¹⁰² oraz decydował o rodzajach i wysokości podatków państwowych¹⁰³. Co najmniej połowa członków parlamentu mogła złożyć wniosek dotyczący zmiany całej lub części konstytucji. Aby zmiana mogła wejść w życie, musiała uzyskać zgodę większości 2/3 składu parlamentu¹⁰⁴.

Parlament wybierał również prezesa rządu republiki, który piastował swoją funkcję przez rok i mógł być ponownie wybrany tylko raz¹⁰⁵. Członkiem rządu mógł być każdy obywatel Gruzji korzystający z czynnego prawa wyborczego do parlamentu. Osoba taka nie mogła piastować innych funkcji i urzędów z wyjątkiem członka parlamentu lub rady samorządu lokalnego¹⁰⁶. Członek rządu był odpowiedzialny przed parlamentem indywidualnie. Jeżeli straciłby zaufanie władzy ustawodawczej, musiał jak najszybciej podać się do dymisji. Prezes rządu z kolei odpowiadał przed parlamentem za ogólną politykę rządu. Jeżeli zachodziłaby konieczność wymiany któregoś z ministrów lub dokonania zmiany całego gabinetu, prezes po uzyskaniu zgody parlamentu musiałby to przeprowadzić¹⁰⁷. Prezes i rząd byli również odpowiedzialni konstytucyjnie¹⁰⁸. Rząd co najmniej raz w roku miał składać parlamentowi sprawozdanie na temat sytuacji wewnętrznej i zagranicznej państwa oraz w razie potrzeby inne specjalne raporty¹⁰⁹. Członkowie rządu mogli uczestniczyć w posiedzeniach parlamentu i specjalnych komisji, a także zabierać głos¹¹⁰.

Pierwsza próba powołania „parlamentu” gruzjińskiego pojawiła się w czasie rządów królowej Gruzji Tamary I. W przygotowanym projekcie przewidziano utworzenie dwóch izb – *Karavi* oraz *Darbazy*. Z uwagi na istnienie silnej opozycji planu tego nie udało się jednak zrealizować. Do drugiej połowy XVIII w. działała jedynie specjalna rada doradcza – „królewska *darbazy*” o uprawnieniach ustawodawczych. Na nowo proces budowy parlamentaryzmu gruzjińskiego rozpoczął się wraz z odzyskaniem przez Gruzję niepodległości w 1918 r. To wtedy wyłoniona Konstytuanta podjęła się trudu wprowadzania najważniejszych reform. Dotyczyły one w szczególności: kwestii ustrojowych, spraw gospodarczych oraz sfery edukacji państwowej. Przyjęto także demokratyczną, wzorowaną na światowych rozwiązaniach konstytucję, która tworzyła jednoizbowy parlament o szerokich kompetencjach.

¹⁰¹ *Ibidem*, art. 76, 86.

¹⁰² *Ibidem*, art. 92.

¹⁰³ *Ibidem*, art. 84.

¹⁰⁴ *Ibidem*, art. 145, 147.

¹⁰⁵ *Ibidem*, art. 67.

¹⁰⁶ *Ibidem*, art. 68, 69.

¹⁰⁷ *Ibidem*, art. 73.

¹⁰⁸ *Ibidem*, art. 75.

¹⁰⁹ *Ibidem*, art. 72.

¹¹⁰ *Ibidem*, art. 74.

Bibliografia:

Materiały źródłowe

- Act of Independence of Georgia*, [w:] *The 1921 Constitution of the Democratic Republic of Georgia*, Batumi 2012.
- Akt niepodległości Gruzji*, „Pro Patria. Ku uczczeniu piątej rocznicy ogłoszenia niepodległości Gruzji”, Tyflis 1918 / Warszawa 1923 z 26 V.
- Hymn*, „Pro Patria. Ku uczczeniu piątej rocznicy ogłoszenia niepodległości Gruzji”, Tyflis 1918 / Warszawa 1923 z 26 V.

Opracowania

- Allen W.E.D., *A history of the Georgian People. From the beginning down to the Russian conquest in the nineteenth century*, London 1971.
- Anchabadze Z., *European Georgia (Ethnogeopolitics in Caucasus and ethnogenetical history of Europe)*, Tbilisi 2014.
- Asatiani N., Janelidze O., *History of Georgia. From ancient times to the present day*, Tbilisi 2009.
- Chedia B., *Constitutional reform in Georgia as a result of its political instability*, „Central Asia and the Caucasus” 2011, t. 12, nr 2, s. 63, <http://cyberleninka.ru/article/n/constitutional-reform-in-georgia-as-a-result-of-its-political-instability> (4.08.2015).
- Demetrashvili A., *Chronicles of constitutionalism in Georgia*, „Law & Justice Review” 2010, vol. 1, No. 1/IX, s. 4, <http://www.taa.gov.tr/dosya/dergiler/lj1/files/assets/basic-html/toc.html> (15.08.2015).
- Furrier A., *Droga Gruzji do niepodległości*, Poznań 2000.
- Javakhishvili I., *Selected works in twelve volumes*, t. 7, Tbilisi 1984.
- Kawtaradze J., *Gruzja w zarysie historycznym*, przedm. M. Handelsman, Warszawa 1929.
- Khaindrava I., Khaliov Z., Khomeriki L., Losaberidze D., Melua D., Shergelashvili T., Stepanian A., Zoidze O., *Distribution of state power between the central and local levels*, [w:] *Constitutional/political reform process in Georgia, in Armenia and Azerbaijan: Political elite and voices of the people*, Tbilisi 2005, http://www.idea.int/publications/cprp_georgia/upload/DC-MEnglishDraft.pdf (14.08.2015).
- King Ch., *Widmo wolności. Historia Kaukazu*, tł. A. Czwojdrak, Kraków 2010.
- Kuca G., *Parlament Gruzji*, Warszawa 2010.
- Kuca G., Grzybowski M., *System konstytucyjny Gruzji*, Warszawa 2012.
- Losaberidze D., *The problem of nationalism in Georgia*, <http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/losaberi.pdf> (13.08.2015).
- Matsaberidze M., *The Democratic Republic of Georgia (1918–21) and the search for the Georgian model of democracy*, [w:] *The making of modern Georgia, 1918–2012: The first Georgian republic and its successors*, ed. S.F. Jones, New York 2014.
- Meskhia S., *The internal political situation and the official order in Georgia in XII century*, Tbilisi 1972.
- Metreveli R., *The Golden Age. Georgia from the 11th century to the first quarter of the 13th century*, Tbilisi 2010.
- Papuashvili G., *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after 90 years*, [w:] *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia*, Batumi 2012.
- Papuashvili G., *The 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia: Looking back after ninety years*, „European Public Law” 2012, vol. 18, No. 2/VI.
- Papuashvili G., *A retrospective on the 1921 constitution of the Democratic Republic of Georgia*, „International & National Security Law” 2012, vol. 13, No. 1/III, s. 100, <http://www.fed-soc.org/publications/detail/a-retrospective-on-the-1921-constitution-of-the-democratic-republic-of-georgia> (4.08.2015).
- Shengelia K., *History of Georgia. From the ancient through the modern times*, Tbilisi 2011.
- Silogava V., Shengelia K., *History of Georgia. From the ancient times through the „Rose Revolution”*, Tbilisi 2007.
- Surguladze I., *Monuments of the Georgian law. Order of the royal court*, Tbilisi 1970.
- Szpotkański T., *Gruzja*, Warszawa 1924.

Universitas, Tbilisi 2014.

Urushadze L.Z., *Democratic Republic of Georgia (1918–1921)*, <https://archive.org/stream/DemocraticRepublicOfGeorgia1918-1921/DRG#page/n0/mode/2up> (16.08.2015).

Wacznadze M., Guruli W., Bahtadze M., *Istorija Gruzji. S driewniejszych wriemien do 1801 goda*, Tbilisi 2014.

არჩევნების შესახებ, „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 12 II 1919, nr 34;

მთავრობა, „საქართველო“, თბილისი, 13 III 1919, nr 57;

მოქალაქენო!, „საქართველო“, თბილისი, 12 VIII 1919, nr 171;

ოფიციალური განყოფილება, „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 7 I 1919, nr 5;

პალატის არჩევნები, „საქართველო“, თბილისი, 12 III 1919, nr 56;

პირველი სხდომა, „საქართველო“, თბილისი, 14 III 1919, nr 57;

საქართველოს პარლამენტის განცხადება, „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 11 III 1919, nr 56;

სია ნომერი 2 საქართველოს ნაციონალ-დემოკრატები, „საქართველო“, თბილისი, 9 II 1919, nr 31;

Strony internetowe

Constitution of Georgia adopted by the Constituent Assembly, February 21, 1921, <https://matiane.wordpress.com/2012/09/04/constitution-of-georgia-1921/> (5.08.2015).

History of the University, [w:] <https://www.tsu.ge/en/about/history/> (3.10.2015).

THE PARLIAMENT OF THE GEORGIAN DEMOCRATIC REPUBLIC IN THE YEARS 1918–1921

Abstract: The first Georgian Parliament was formed during the reign of Queen Tamara I. The *Karavi* had full legislative power and very broad range of other powers. Until the twentieth century there had been no longer any initiatives concerning the foundations of Parliament. This condition changed in 1918, when after the declaration of independence, Georgian parliamentarism began to emerge. However, the initiative was stopped in 1921, when Georgia lost its independence again.

Keywords: GEORGIAN DEMOCRATIC REPUBLIC, THE PARLIAMENT OF GEORGIA, GEORGIA'S ACT OF INDEPENDENCE, THE CONSTITUTION OF GEORGIA

